

Redakcja

Katarzyna Kwiatosz, Agnieszka Romanko

**ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ INSTRUMENTEM
WSPÓŁPRACY MAKROREGIONALNEJ
W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ
RAPORT PODSUMOWUJĄCY**

**ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ
INSTRUMENTEM
WSPÓŁPRACY MAKROREGIONALNEJ
W EUROPIE ŚRODKOWO-WSCHODNIEJ**

RAPORT PODSUMOWUJĄCY

Zrównoważony rozwój instrumentem współpracy makroregionalnej w Europie Środkowo-Wschodniej

Raport podsumowujący

Redakcja

Katarzyna Kwiatosz

Agnieszka Romanko

Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół
Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego

Lublin 2024

Ks. dr Paweł Lewandowski
Szkoła Główna Mikołaja Kopernika, Polska
ORCID: 0000-0003-4543-4382

WARTOŚĆ PRACY WEDŁUG PRYMASA TYSIĄCLECIA – INSPIRACJE DLA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU CZŁOWIEKA. REFLEKSJA NA PODSTAWIE DZIEŁA „DUCH PRACY LUDZKIEJ. MYŚLI O WARTOŚCI PRACY”

„Tak bowiem jest: kto skąpo sieje, ten i skąpo zbiera,
ten zaś kto hojnie sieje, ten hojnie też zbierać będzie.
Każdy niech przeto postąpi tak, jak mu nakazuje jego własne serce,
nie żałując i nie czując się przymuszonym,
albowiem *radosnego dawcę miłuje Bóg.*
[...] Ten zaś, który *daje siewcy ziarno [do zasiewu i] chleb do jedzenia,*
dostarczy również wam ziarna i rozmnoży je, i zwiększy *plon waszej*
sprawiedliwości”
(2 Kor 9,6-7; 9,10)¹

Chociaż pojęcie zrównoważonego rozwoju, użyte po raz pierwszy w raporcie Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju zatytułowanym *Nasza wspólna przyszłość*², opublikowanym przez Organizację Narodów Zjednoczonych na łamach wydawnictwa Oxford University Press, weszło do obrotu

¹ *Biblia Jerozolimską*, wyd. 1, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2006.

² Potocznie określanym jako Raport Brundtland od nazwiska Gro Harlem Brundtland, przewodniczącej Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju, wiceprzewodniczącej, a następnie przewodniczącej norweskiej Partii Pracy, pierwszej w historii kobiety-premier Norwegii. W latach 1998-2003 przewodniczyła Światowej Organizacji Zdrowia. T. Pawłuszko, *Strategia zrównoważonego rozwoju w dokumentach Nordyckiej Rady Ministrów*, w: *Dyplomacja w życiu, życie w dyplomacji. Księga dedykowana profesorowi Ryszardowi M. Czarnemu w czterdziestolecie pracy naukowej*, red. J. Jaskiernia, W. Saletra, Perpetuum Mobile, Kielce 2014, s. 285.

naukowego dopiero w październiku 1987 r., oznaczając rozwój zaspokajający aktualne potrzeby ludzkie, jednakowoż niepozabawiający następnych pokoleń możliwości realizacji tego, co niezbędne, idee zrównoważoności, lub, jak określał Hans Carl von Carlowitz, trwałości, stanowiły dla naukowców bogaty materiał badawczy co najmniej od XVIII w.³ Zagadnienie zrównoważonego rozwoju człowieka natomiast, przynajmniej w sposób pośredni, ogniskowało nauczanie społeczne Kościoła od pierwszych wieków jego istnienia. Stefan Kardynał Wyszyński, Prymas Polski w latach 1948-1981, słusznie nazwany Prymasem Tysiąclecia⁴, problematykę ludzkiej pracy poruszał wielokrotnie, zarówno w nauczaniu pasterskim, jak i w działalności naukowej oraz popularyzatorskiej, w szczególności w wielostronicowym wydawnictwie zatytułowanym *Duch pracy ludzkiej. Konferencje o pracy* ukończonym w dniu 25 marca 1946 r.⁵

1. Zainteresowanie ks. Stefana Wyszyńskiego zagadnieniem pracy ludzkiej

Wszystkie przywołane opracowania stanowią owoc wieloletnich refleksji ks. Stefana Wyszyńskiego wpisujących się w szerokie zainteresowania

³ Z. Łepko, *Wprowadzenie w problematykę konferencji pt. „Theoria i praxis idei zrównoważonego rozwoju”*, w: *Theoria i praxis idei zrównoważonego rozwoju. 30 lat od ogłoszenia Raportu Brundland*, red. R. Sadowski, Z. Łepko, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa 2017, s. 45-46; P. Lewandowski, *Zrównoważony rozwój człowieka w nauczaniu Papieża Jana Pawła II*, w: *Różnorodność europejskiej kultury prawnej a proces kreowania zrównoważonego rozwoju regionalnego. Raport podsumowujący*, red. K. Kwiatosz, A. Mitrut, A. Romanko, i in., Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2023, s. 171. <https://hdl.handle.net/20.500.12153/6312>

⁴ Jan Paweł II, *List w ostatnich dniach czerwca... Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji nominacji Ks. Biskupa Józefa Glempa Arcybiskupem Warszawskim i Gnieźnieńskim – Prymasem Polski (07.07.1981)*, w: *Nauczanie Kościoła Katolickiego*, oprac. J. Strojek, Ł. Gwóźdź, T. Jańczuk, Wydawnictwo M, Kraków 2001, nr 3.

⁵ Po raz pierwszy opublikowane w Księgarni Powszechnej we Włocławku w 1946 r. Dzieło było wielokrotnie wznawiane. Jak sam Wyszyński napisał we wprowadzeniu: „Kartki te, pisane w latach niszczenia przez najeźdźców dorobku pracy narodowej, wychodzą intencjami swoimi ku temu wołaniu myśli, woli, serc i dłoni polskich: spokojnej, wytrwałej, owocnej, błogostawionej pracy!”. S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Konferencje o pracy*, Księgarnia Powszechna, Włocławek 1946, s. 5. Nauczanie Prymasa Tysiąclecia na temat pracy można odnaleźć ponadto w innych publikacjach: *Przemiany moralno-religijne pod wpływem bezrobocia*, Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna, Włocławek 1937; *Chrystus społecznik*, Nakł. Komitetu Ofiarowania Archidiecezji Poznańskiej Matce Najśw., Włocławek 1947, *Uświęcenie pracy zawodowej*, Société d'Éditions Internationales, Paris 1963.

Prymasa Tysiąclecia katolicką myślą społeczną. W 1929 r. Wyszyński obronił na ocenę *bene* (tj. dobrą) rozprawę doktorską pt. *Prawa Kościoła do szkoły* przygotowaną pod kierunkiem ks. prof. Jana Wiślickiego, prezbitera diecezji tarnowskiej, po której odbył tzw. podróże studyjne po Austrii, Włoszech, Francji, Belgii, Holandii i Niemczech, obserwując rozwój doktryn społecznych i wyrabiając sobie opinię na temat ówczesnych ruchów robotniczych⁶. Po powrocie do Ojczyzny prowadził wykłady z katolickiej nauki społecznej we wrocławskim seminarium duchownym. Opiekował się sekcją młodzieży gromadzącą się pod szyldami Chrześcijańskich Związków Zawodowych. Interesował się edukacją robotniczą. Pogłębiał swoją wiedzę na temat związków zawodowych czy strajków robotniczych. Szeroko pojęty świat pracy nie był mu obojętny⁷. Planował nawet przygotowanie rozprawy habilitacyjnej na temat środowiska moralnego pracy fabrycznej, niestety zgromadzone materiały naukowe uległy zniszczeniu podczas zawieruchy II wojny światowej, a późniejsze obowiązki, które pojawiły się wraz z sakrą biskupią przyjętą w 1946 r., już nigdy nie pozwoliły Wyszyńskiemu powrócić do rzeczonych problematyki w formie systematycznej pracy badawczej⁸, chociaż tematyka ta była obecna w nauczaniu pasterskim Biskupa Lubelskiego, a następnie Arcybiskupa Metropolity Gnieźnieńskiego i Warszawskiego oraz Prymasa Polski. Wystarczy przywołać obszerne zbiory: *Kazania Świętokrzyskie (1974-1976)*⁹, *Listy Pasterskie Prymasa Polski 1946-1974*¹⁰, *Listy Pasterskie Prymasa Polski oraz Episkopatu 1975-1981*¹¹, *Kazania i przemówienia Stefana Wyszyńskiego autoryzowane*¹².

⁶ M. Sitarz, *Stefan Wyszyński – od dzieciństwa do absolwenta KUL*, w: *Stefan Wyszyński Prymas Tysiąclecia – absolwent KUL... kandydat na ołtarze*, red. M. Sitarz, A. Stowikowska, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020, s. 25-26.

⁷ D. Żukowska-Gardzińska, *Praca według kardynała Stefana Wyszyńskiego – aktualne inspiracje*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej*, red. R. Czekalski, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2021, s. 534.

⁸ P. Nowik, *Formacja intelektualna ks. Stefana Wyszyńskiego w dziedzinie pracy ludzkiej i ustawodawstwa pracy – okresy II RP i II wojny światowej*, „*Kościół i Prawo*” 10 (23) 2021, nr 1, s. 196. <http://dx.doi.org/10.18290/kip21101-11>

⁹ Wstęp i opracowanie R. Łatka, B. Mackiewicz, D. Zamiatała, Instytut Pamięci Narodowej Soli Deo, Warszawa 1921.

¹⁰ Éditions du Dialogue, Société d'Éditions Internationales, Paris 1975.

¹¹ Éditions du Dialogue, Société d'Éditions Internationales, Paris 1988.

¹² Warszawa 1956-1981, t. 1-67.

2. Biblijny wymiar pracy

Znaczenie pracy ludzkiej najpełniej staje się widoczne i może być właściwie zrozumiane tylko z perspektywy ogłoszonej przez Boga Konstytucji, czyli – zgodnie z nazewnictwem ks. Stefana Wyszyńskiego – Pisma Świątego¹³. Prymas Tysiąclecia podkreślał, że biblijny obraz stworzenia świata przez Boga w ciągu sześciu dni, bezkompromisowo łączy egzystencję człowieka z pracą. Adam i Ewa, jeszcze przed swoim upadkiem, byli zobowiązani do uprawy raju¹⁴. „Praca jest więc zaszczytnym powołaniem przez Boga do współdziałania w wykonaniu planu Bożego. Nie jest karą, ale jest zaufaniem okazanym człowiekowi. Ma ona nie tylko zachować życie ludzkie, ale zaspokoić wszystkie potrzeby nasze”¹⁵. Grzech pierworodny, który wygnał pierwszych ludzi z ogrodu Eden, nie uwolnił człowieka od obowiązku pracy. Stefan Wyszyński uważał, że praca czyni ziemię bardziej ludzką i bliższą Bogu¹⁶.

Słowa Chrystusa wypowiedziane do Żydów po uzdrowieniu chorego przy sadzawce Betesda: „Ojciec mój działa aż do tej chwili i ja działam” (J 5,17), nie tylko dowodzą stałej „pracy” Boga, ale także stają się podwaliną wszelkiego działania ludzkiego. „Pomyślawszy świąty odwiecznie, Bóg stał się początkiem i celem wszelkiego istnienia i wszelkiego działania. Odtąd wszystko, cokolwiek się porusza, żyje, rośnie, rozwija się, działa mocą zapożyczoną od Boga. Mówiąc językiem naszego wieku – cały świat, ze wszystkimi zjawiskami i siłami, ze wszystkimi mocami, które się nam ujawniają, wszystko to jest połączone z Bogiem jakimiś niewidzialnymi pasami transmisyjnymi, po których biegnie od Boga ku nam Jego moc i siła. Wszystko we wszechświecie działa Bożą mocą. Gdyby Bóg choć na jedną chwilę odmówił światu swych mocy, wszystko pogrążyłoby się w martwocie i w cieniu śmierci”¹⁷.

Wyszyński, odwołując się do Pisma Świątego, podkreślał, że praca powinna w pierwszej kolejności zaspokajać potrzeby wykonującego obowiązki zawodowe: „Rolnik, który się trzyma, pierwszy powinien korzystać z plonów”

¹³ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej...*, s. 17.

¹⁴ „Pan Bóg wziął zatem człowieka i umieścił go w ogrodzie Eden, aby uprawiał go i doglądał” (Rdz 2,15).

¹⁵ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej...*, s. 17.

¹⁶ Tamże, s. 9.

¹⁷ Tamże, s. 11. Zob. J. Mazur, *Podmiotowy aspekt ludzkiej pracy w myśli Prymasa Tysiąclecia*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński (1901-1981). Myśl społeczna*, red. S. Fel, M. Wódka, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, s. 36-38.

(2 Tm 2,6). Tak rozumiana praca jest powołaniem człowieka, co dodatkowo wzmacniają słowa św. Pawła Apostoła: „Kto nie chce pracować, niech też nie je” (2 Tes 3,10b). Dzięki współdziałaniu ze Stwórcą człowiek partycypuje w dziele Bożym i ulepsza owoce własnej pracy, stając się współpracownikiem Boga¹⁸.

Prymasowi Tysiąclecia bardzo zależało na tym, aby ludzie mieli świadomość, że praca jest nie tylko sprawą osobistą, ale niesie przede wszystkim siłę społeczną. „Dawniej mówiło się: *Czyń każdy w swym kółku, co każe Duch Boży, a całość sama się złoży*. A dzisiaj ludzie chcą tę całość układać, nie chcą poddawać jej losów nieznannej, ślepej sile. Chcą uzgadniać, organizować pracę całego społeczeństwa”¹⁹. Każdy podejmujący pracę zawodową staje się coraz bardziej częścią społeczeństwa. Nie jest więc bez znaczenia czy człowiek pracuje czy nie i jaką pracę podejmuje.

3. Podmiotowy wymiar pracy

Dla Prymasa Tysiąclecia praca stanowiła efekt logicznego toku rozumowania, u podstaw którego leżą biblijne stwierdzenia: człowiek jest obrazem i podobieństwem samego Boga (łac. *imago Dei*)²⁰ oraz ma obowiązek, będący jednocześnie uprawnieniem, zarządzania dobrami ziemi²¹. Na tej podstawie bierze udział w stwórczych mocach Boga, zaś podejmowana praca wyróżnia go od innych stworzeń. Jeśli przyjąć założenie, że człowiek w pewnym sensie realizuje się przez aktywność i że ma zadanie panować nad powierzonym mu światem oraz że takie właśnie działanie dopełnia tę aktywność, można wówczas mówić o pracy, która pochodzi od samego Boga i która stanowi o godności osoby ludzkiej²². „Praca bowiem – pisał ks. Stefan Wyszyński – jest silnie związana z wolą ludzką. Właściwie nie ma pracy, w ścisłym tego słowa znaczeniu, którą dałoby się rozłączyć od człowieka. Praca najbardziej kunsztownej maszyny zależy od nadzoru i pomocy istoty

¹⁸ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej...*, s. 8.

¹⁹ Tamże, s. 10.

²⁰ „Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę” (Rdz 1,27).

²¹ „Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: «Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną; abyście panowali nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi»” (Rdz 1,28).

²² D. Żukowska-Gardzińska, *Praca według kardynała...*, s. 540.

rozumnej. Współczesne ideały techników, zmierzające do takiego zorganizowania pracy technicznej, żeby odbywała się jak najmniejszą liczbą ludzi, osiągają wprawdzie zadziwiające wyniki. Ale ostatecznie w najsprawniejszej technicznie fabryce czujność ludzka, myśl ludzka, nieznaczne może nieraz, ale niezastąpione czynności ludzkie rozstrzygają o całej wartości tych kunsztownych *automatów*. Nadal więc pozostaje prawdą, że każda niemal praca człowieka związana jest z osobą ludzką²³.

Joanna M. Łukasik i Adam Koćwin, poddając rekonstrukcji myśli Prymasa Tysiąclecia zawarte na kartach wydawnictwa *Duch pracy ludzkiej* w kontekście wartości wyływających z pracy podejmowanej przez człowieka, wskazali m.in. na następujące znaczenia pracy w aspekcie podmiotowym i wyływające z niej wartości. I tak praca: 1) nie tylko pozwala na zaspokojenie podstawowych potrzeb ludzkich, ale przede wszystkim umożliwia poznanie i rozwój osobisty; 2) wspomaga duchowy rozwój człowieka; 3) pozwala człowiekowi na wypracowywanie w sobie tzw. „cnót pracy”²⁴; 4) jest specyficznym rodzajem doświadczenia człowieka, poprzez który unaocznia się jego refleksyjność; 5) w kontekście społecznym jest dobrze interpretowaną służbą społeczeństwu; 6) umożliwia tworzenie więzi międzyludzkich i pozwala je wzmacniać; 7) przyczynia się do pomnażania dóbr materialnych i duchowych samego pracownika, ale i całego społeczeństwa; 8) zapewnia człowiekowi nieustanny rozwój²⁵.

4. Społeczno-gospodarczy wymiar pracy

Prymas Tysiąclecia podkreślał, że każdy rodzaj pracy ma charakter społeczny. „Praca nasza nabiera nie tylko osobistego, ale i społecznego charakteru. Całym swym duchem i ciałem skierowany jest człowiek nie tylko ku sobie, ale ku stworzeniu, ku bliźnim, ku Bogu. Wybitnie zaznacza się to na odcinku naszej pracy codziennej”²⁶. Wszelkie działania zawodowe zatem przyjmują

²³ S. Wszyński, *Duch pracy ludzkiej...*, s. 18.

²⁴ „Ale jest pewien rodzaj cnót, które można by nazwać *cnótami pracy*, bo w niej uwydatniają się szczególnie wyraziście, a są tak konieczne, że bez nich trudno prowadzić jakąkolwiek pracę. Należą do nich: cierpliwość i – pozostająca z nią w związku – długomyślność (nieskwapliwość); nadto wytrwałość i pokrewna jej stałość oraz cichość i sumienność”. Tamże, s. 72.

²⁵ J.M. Łukasik, A. Koćwin, *O wartości pracy. Recepcja myśli społecznej Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Labor et Educatio” 1 (2013), s. 33-35.

²⁶ S. Wszyński, *Duch pracy ludzkiej...*, s. 22.

charakter społeczny, służą tak jednostkom, jak i całej społeczności. Praca powinna być w taki sposób organizowana, aby traktowała produkty pracy jako wspólne dobro²⁷.

Prawo człowieka do pracy obejmuje szereg uprawnień, jak prawo do: bycia zatrudnionym, wyboru pracy, godziwych warunków pracy i sprawiedliwej płacy, działalności gospodarczej²⁸. Wyszyński, dostrzegając rangę społeczno-gospodarczego wymiaru pracy – interpretował ją jako źródło koniecznego dochodu nie tylko dla samego pracującego, ale szeregu innych osób, w pierwszej kolejności członków najbliższej rodziny. „Oczywiście, że owoce pracy zmierzają przede wszystkim do zaspokojenia własnych potrzeb człowieka. To nie jest samolubstwo, ale dobrze uporządkowana miłość. Nie cały jednak owoc pracy należy do człowieka. Dzielimy się nim z rodziną i najbliższymi, z którymi jesteśmy związani przez obowiązek miłości i sprawiedliwości. W ramach rodziny skupiamy nie tylko dzieci i krewnych, ale wszystkich domowników naszych, którzy z nami współpracują i ułatwiają nam osiągnięcie owoców naszej pracy”²⁹.

Ks. Stefan Wyszyński dostrzegał również potrzebę utrzymania tych, którzy bezpowrotnie lub tylko chwilowo utracili możliwość utrzymania samych siebie. Przez ten fakt podnosił wyższość myśli chrześcijańskiej nad pogańską. „Myśl chrześcijańska w pobudkach pracy każe nam wyjść poza najbliższe kółko domowników. Praca bowiem ma dostarczyć nam środków do pełnienia uczynków dobroczynnych. Z trudu zdolnych i chętnych do pracy mają [...] korzystać ci, którzy nie mogą pracować”³⁰.

Podsumowanie

Konkludując, kard. Stefan Wyszyński, Prymas Tysiąclecia, w analizowanym wydawnictwie artykułował wielowymiarowy charakter ducha pracy ludzkiej,

²⁷ Z. Struzik, *Praca w nauczaniu ks. kard. Stefana Wyszyńskiego – aktualne zagadnienia*, w: *Rodzina, trud, praca, świętowanie*, red. Z. Struzik, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015, s. 69.

²⁸ K. Ślebarska, *Ewangelia a zarządzanie – praca ludzka i jej psychospołeczny wymiar w świetle nauczania bł. kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Collectanea Theologica” 92 (2022), s. 187. <http://doi.org/10.21697/ct.2022.92.2.09>

²⁹ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej...*, s. 25-26.

³⁰ Tamże, s. 26.

dostrzegając m.in. ducha ludzkiego, ducha człowieka, ducha jałmużny, ducha pracy, ducha przyjaźni, ducha ciszy, ducha współpracy i ducha wychowania³¹.

Bibliografia

Źródła

Biblia Jerozolimska, wyd. 1, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 2006.

Jan Paweł II, *List w ostatnich dniach czerwca... Ojca Świętego Jana Pawła II z okazji nominacji Ks. Biskupa Józefa Glempa Arcybiskupem Warszawskim i Gnieźnieńskim – Prymasem Polski* (07.07.1981), w: *Nauczanie Kościoła Katolickiego*, oprac. J. Strojek, Ł. Gwóźdź, T. Jańczuk, Wydawnictwo M, Kraków 2001.

Kazania i przemówienia Stefana Wyszyńskiego autoryzowane, Warszawa 1956-1981, t. 1-67.

Kazania Świętokrzyskie (1974-1976), wstęp i opracowanie R. Łatka, B. Mackiewicz, D. Zamiatąta, Instytut Pamięci Narodowej Soli Deo, Warszawa 1921.

Listy Pasterskie Prymasa Polski 1946-1974, Éditions du Dialogue, Société d'Éditions Internationales, Paris 1975.

Listy Pasterskie Prymasa Polski oraz Episkopatu 1975-1981, Éditions du Dialogue, Société d'Éditions Internationales, Paris 1988.

Literatura

Baraniak B., *Kardynała Stefana Wyszyńskiego wizja pracy*, „Forum Pedagogiczne UKSW” 1 (2011), s. 45-72.

Baraniak B., *Stefana Kardynała Wyszyńskiego wizja pracy i jej popularyzacja wśród środowisk pozakatolickich*, „Forum Pedagogiczne” 11 (2021), nr 2, s. 95-112.

Lewandowski P., *Zrównoważony rozwój człowieka w nauczaniu Papieża Jana Pawła II*, w: *Różnorodność europejskiej kultury prawnej a proces kreowania zrównoważonego rozwoju regionalnego. Raport podsumowujący*, red. K. Kwiatosz, A. Mitrut, A. Romanko, i in., Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2023, s. 171-176. <https://hdl.handle.net/20.500.12153/6312>

³¹ B. Baraniak, *Stefana Kardynała Wyszyńskiego wizja pracy i jej popularyzacja wśród środowisk pozakatolickich*, „Forum Pedagogiczne” 11 (2021), nr 2, s. 109. Zob. Tenże, *Kardynała Stefana Wyszyńskiego wizja pracy*, „Forum Pedagogiczne UKSW” 1 (2011), s. 45-72.

- Łepko Z., *Wprowadzenie w problematykę konferencji pt. „Theoria i praxis idei zrównoważonego rozwoju”*, w: *Theoria i praxis idei zrównoważonego rozwoju. 30 lat od ogłoszenia Raportu Brundland*, red. R. Sadowski, Z. Łepko, Towarzystwo Naukowe Franciszka Salezego, Warszawa 2017, s. 45-50.
- Łukasik J.M., Koćwin A., *O wartości pracy. Recepcja myśli społecznej Kardynała Stefana Wyszyńskiego*, „Labor et Educatio” 1 (2013), s. 31-44.
- Mazur J., *Podmiotowy aspekt ludzkiej pracy w myśli Prymasa Tysiąclecia*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński (1901-1981). Myśl społeczna*, red. S. Fel, M. Wódka, Wydawnictwo KUL, Lublin 2017, s. 31-45.
- Nowik P., *Formacja intelektualna ks. Stefana Wyszyńskiego w dziedzinie pracy ludzkiej i ustawodawstwa pracy – okresy II RP i II wojny światowej*, „Kościół i Prawo” 10 (23) 2021, nr 1, s. 195-226. <http://dx.doi.org/10.18290/kip21101-11>
- Pawłuszko T., *Strategia zrównoważonego rozwoju w dokumentach Nordyckiej Rady Ministrów*, w: *Dyplomacja w życiu, życie w dyplomacji. Księga dedykowana profesorowi Ryszardowi M. Czarnemu w czterdziestolecie pracy naukowej*, red. J. Jaskiernia, W. Saletra, Perpetuum Mobile, Kielce 2014, s. 285-299.
- Sitarz M., *Stefan Wyszyński – od dzieciństwa do absolwenta KUL*, w: *Stefan Wyszyński Prymas Tysiąclecia – absolwent KUL... kandydat na ołtarze*, red. M. Sitarz, A. Słowikowska, A. Romanko, Stowarzyszenie Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2020, s. 9-34.
- Struzik Z., *Praca w nauczaniu ks. kard. Stefana Wyszyńskiego – aktualne zagadnienia*, w: *Rodzina, trud, praca, świętowanie*, red. Z. Struzik, Instytut Papieża Jana Pawła II, Warszawa 2015, s. 63-80.
- Ślebarska K., *Ewangelia a zarządzanie – praca ludzka i jej psychospołeczny wymiar w świetle nauczania bł. kard. Stefana Wyszyńskiego*, „Collectanea Theologica” 92 (2022), s. 183-199. <http://doi.org/10.21697/ct.2022.92.2.09>
- Wyszyński S., *Chrystus społecznik*, Nakł. Komitetu Ofiarowania Archidiecezji Poznańskiej Matce Najśw., Włocławek 1947.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej. Konferencje o pracy*, Księgarnia Powszechna, Włocławek 1946.
- Wyszyński S., *Przemiany moralno-religijne pod wpływem bezrobocia*, Księgarnia Powszechna i Drukarnia Diecezjalna, Włocławek 1937.
- Wyszyński S., *Uświęcenie pracy zawodowej*, Société d'Éditions Internationales, Paris 1963.
- Żukowska-Gardzińska D., *Praca według kardynała Stefana Wyszyńskiego – aktualne inspiracje*, w: *Kardynał Stefan Wyszyński. Droga życia i posługi pasterskiej*, red. R. Czekalski, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2021, s. 533-546.